

พุทธกิจ

กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ รังษี สุกนัต

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY

พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ

---

masterbobm.blogspot.com

ผศ.รังษี สุนนท์
อาจารย์ประจำ บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ

- ผู้แต่ง : ผศ.รังษี สุทนต์
บรรณาธิการ : พระมหาธิตี อนุภทโท, นายสุชญา ศิริธัญญกร
จัดรูปเล่ม : นายสมบุรณ์ เฟ่งพิศ
พิสูจน์อักษร : นายสินชัย วงษ์จำนงค์ ดร.ธานี สุวรรณประทีป
ดร.วิโรจน์ คุ่มครอง นายอักษรวิชัย โฉมศรี
ออกแบบปก : นางจุฬารัตน์ วิชานาติ
พิมพ์ครั้งที่ ๑ : มิถุนายน ๒๕๕๙
จำนวนพิมพ์ : ๑,๐๐๐ เล่ม
ลิขสิทธิ์ ลิขสิทธิ์เป็นของผู้เรียบเรียง ห้ามการลอกเลียนไม่ว่าส่วนใดๆ
ของหนังสือเล่มนี้ นอกจากจะได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์
อักษรเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

รังษี สุทนต์.

พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ.-- พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559.

280 หน้า.

1. พระพุทธเจ้า. I. ชื่อเรื่อง.

294.3092

ISBN 978-616-300-245-7

จัดทำโดย : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เลขที่ ๑๑-๑๗ แขวงพระบรมมหาราชวัง เขตพระนคร

กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร ๐-๒๖๒๓-๖๓๒๔, โทรสาร ๐-๒๖๒๓-๖๓๒๓

คำปรารภ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงสถาปนาให้เป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูง สำหรับพระภิกษุสามเณรและคฤหัสถ์ จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการเข้ากับศาสตร์สาขาต่างๆ โดยมีพระไตรปิฎกเป็นแกนกลาง

กล่าวเฉพาะพระไตรปิฎก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการตรวจชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณฯ ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ จัดพิมพ์ครบบริบูรณ์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ดำเนินการแปลพระไตรปิฎกภาษาบาลีเป็นภาษาไทย ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๙ เสร็จเรียบร้อยเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ดำเนินการจัดทำพระไตรปิฎก CD-ROM เสร็จเรียบร้อยในปี พ.ศ. ๒๕๕๑ นอกจากนี้ มูลนิธิพร รัตนสุวรรณ โดย นางสาวศรีเพ็ญ จิตฺตฺุศฺรี ที่ปรึกษาอธิการบดี ผู้ทำงานสืบทอดเจตนารมณ์ของอาจารย์พร รัตนสุวรรณ ได้ดำเนินการจัดพิมพ์คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ในนามมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย นับได้ว่า มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีตำราที่เป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก

การศึกษาดำร่าที่เป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่ไม่สะดวกและยาก สำหรับผู้เริ่มศึกษาและประชาชนทั่วไป ผู้สนใจเนื้อหาหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาจากคัมภีร์เดิมแท้ แม้จะได้แปลเป็นภาษาไทย เสร็จเรียบร้อยแล้วก็ตาม ดังนั้น ตำร่าและหนังสือสำหรับเป็นคู่มือการศึกษาเบื้องต้น จึงจำเป็นสำหรับผู้เริ่มศึกษาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

(๕)

ขออนุมัติในวาระสุดท้ายของ ผศ.รังษี สุหนต์ อาจารย์ประจำ
บัณฑิตวิทยาลัย ผู้เรียบเรียงหนังสือเรื่อง “พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรง
กระทำ” เพื่อใช้ประกอบการศึกษาพระพุทธศาสนา หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือ
เล่มนี้ คงอำนวยประโยชน์ทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนา แก่นิสิต นักศึกษา
และประชาชนผู้เริ่มศึกษาพระพุทธศาสนา ตลอดไป

(พระพรหมบัณฑิต, ศ.ดร.)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำนำของผู้เขียน

หนังสือ “พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ” เล่มนี้ เกิดขึ้นจากการที่ข้าพเจ้าถูกสอบถามว่า “คาถาแสดงพุทธกิจมาจากคัมภีร์ไหน” ข้าพเจ้าได้สอบค้นในคัมภีร์ต่างๆ แล้วไม่พบ ได้พบแต่คำว่า พุทธกิจ และข้อความที่แสดงพุทธกิจเป็นคำร้อยแก้วในคัมภีร์อรรถกถาแล้ว ได้พบคาถาแสดงพุทธกิจที่เป็นคำร้อยกรองในคำบอกวัตรในหนังสือสวดมนต์ฉบับหลวง เมื่อเทียบเคียงเนื้อหาแล้วเป็นเรื่องเดียวกันต่างกันแต่ข้อความ ในคัมภีร์อรรถกถา ท่านแสดงเป็นข้อความร้อยแก้วเรื่องยาวหลายหน้ากระดาษ ส่วนคาถาแสดงพุทธกิจท่านประพันธ์เป็นฉันทลักษณ์สั้นๆ เป็นการสรุปข้อความที่แสดงพุทธกิจ ๕ ในคัมภีร์อรรถกถามาแต่งเป็นคาถาหรือข้อความร้อยกรองเพียง ๒ คาถา

เมื่อได้ศึกษาเทียบเคียงกันแล้วเห็นว่า พุทธกิจนี้เป็นเรื่องที่ชาวพุทธทราบกันดี แต่ข้อมูลที่เป็นเนื้อหาที่กำหนดเป็นพุทธกิจนั้นกระจายอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ถ้าได้รวบรวมมาเป็นเรื่องเดียวกันก็จะเป็นประโยชน์ในการศึกษาสำหรับผู้สนใจใฝ่รู้ยิ่งขึ้นจากที่ทราบกันอยู่ จึงได้เริ่มรวบรวมข้อมูลแล้วเรียบเรียงเป็นหนังสือพุทธกิจตามที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้

หนังสือเล่มนี้ ข้าพเจ้าได้รวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎกอรรถกถาและฎีกาจำนวนหลายเล่ม คัมภีร์พระไตรปิฎกใช้ทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย คือใช้ฉบับภาษาบาลีดูศัพท์ เพื่อกำหนดความ ใช้ฉบับภาษาไทยเป็นแนวแปลสรุปเก็บความภาษาไทย และได้อ้างอิงที่มาแห่งข้อความที่นำมาเรียบเรียงนั้นๆ ด้วย สำหรับคำแปลภาษาไทยนั้น ผู้เรียบเรียงได้แปลทั้งแบบสรุปเนื้อหาจากพระไตรปิฎกโดยเฉพาะบ้าง แปลเต็มตามข้อความภาษาบาลีบ้าง

(๖)

แปลพระไตรปิฎกอรรถกถาและฎีกาผสมกันบ้าง ดังนั้น ผู้ที่สนใจต้องการค้นคว้า เมื่อเปิดพระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาไทยดู ตามที่ผู้เรียบเรียงได้จัดทำ เจริญอรรถอ้างอิงไว้ ในแต่ละหน้าของหนังสือเล่มนี้ จะพบว่า ส่วนภาษาไทย ไม่เหมือนกับต้นฉบับพระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาไทยที่อ้างอิงไว้ ผู้เขียน อ้างอิงเพื่อให้ทราบที่มาและเพื่อการค้นคว้า การเขียนหนังสือเล่าเรื่องเกี่ยวกับ พุทธจริยาวัตรนั้น ถ้าคัดลอกข้อมูลตามที่ปรากฏมาเรียบเรียงแล้วจะทำให้ หนังสือเล่มหนาเกินไป และผู้ไม่คุ้นกับภาษาวัตอ่านแล้วตีความเป็นภาษาร่วมสมัย ได้ยาก ดังนั้น จึงได้พยายามสรุปเนื้อหาตามที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ หนังสือ เล่มนี้ เดิมทีใช้เป็นคู่มือศึกษาวิชาพระไตรปิฎกวิเคราะห์ของนิสิตระดับปริญญาโท ผู้เขียนบรรยายในปี ๒๕๔๘-๒๕๕๐ ซึ่งยังไม่มีพื้นฐานทางการศึกษาพระไตรปิฎก ได้นำต้นฉบับไปถ่ายเอกสารประกอบการศึกษา จนเมื่อเดือนธันวาคม ๒๕๕๐ ทางกองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้มีประกาศโครงการจัดพิมพ์หนังสือวิชาการ ในปีงบประมาณ ๒๕๕๑ จำนวน ๑๐ เล่ม โดยให้อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และศิษย์เก่ายื่นความจำนง เพื่อส่งผลงาน ทางวิชาการ ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ปรัชญา และหนังสือพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกธรรมและแผนกบาลี ผู้เขียนได้มีหนังสือส่งผลงานทางวิชาการ ส่งหนังสือ “พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ” ไปยังกองวิชาการเมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๑ เพื่อพิจารณาจัดพิมพ์ จากรายงานการประชุมคณะกรรมการส่งเสริม การแต่งตั้งรา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ครั้งที่ ๒/๒๕๕๑ วันจันทร์ ที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๕๑ วาระที่ ๓ เรื่องผลการพิจารณาเอกสารต้นฉบับของ ผู้ทรงคุณวุฒิ กรรมการพิจารณาตรวจคัดเลือกเอกสาร ต้นฉบับและหนังสือ ๑๘ เล่ม ได้พิจารณาคัดเลือกเพื่อจัดพิมพ์จำนวน ๓ เล่ม คือ (๑) พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้า

(๗)

ทรงกระทำ (๒) วิเคราะห์อภิปรายในพระพุทธศาสนา (๓) ชาดกปุราณฎีกา
กองวิชาการ สำนักงานอธิการบดี ได้แจ้งผลการพิจารณาเอกสารต้นฉบับเพื่อ
จัดพิมพ์ถึงผู้เขียน ลงวันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๕๑ ผู้เขียนได้ดำเนินการปรับปรุง
ต้นฉบับเพิ่มเนื้อหาเท่าที่เห็นสมควร ตามที่ปรากฏเป็นหนังสือเล่มนี้

หวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับผู้สนใจใฝ่รู้แล้ว ใช้เป็น
อุปกรณ์การศึกษาค้นคว้าตามสมควร

ผศ.รังษี สุทนต์

อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(๘)

วิธีศึกษาหนังสือ “พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ”

หนังสือ “พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ” เล่มนี้ เขียนขึ้นสำหรับผู้อ่านทั่วไปด้วย สำหรับนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยด้วย ทั้งนิสิตระดับปริญญาตรี นิสิตสาขาพระพุทธศาสนาทั้งปริญญาโทและปริญญาเอกด้วย คือได้เรียบเรียงแบบห้วงผู้อ่าน แต่ก็มีบางตอนที่เรียบเรียงแบบไม่ห้วงผู้อ่าน ประชาชนทั่วไปสามารถอ่านได้รู้เรื่อง อ่านแล้วจะได้ทราบพุทธกิจคือการทำงานของพระพุทธเจ้าในแต่ละวัน พระองค์ทรงบำเพ็ญหน้าที่ของพระพุทธเจ้าอย่างไรในแต่ละวัน ตั้งแต่เช้าของวันนั้นๆ จนถึงเวลาเช้าของวันใหม่ตลอดระยะเวลา ๔๕ ปี

สำหรับนิสิตปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก ที่ศึกษาพระไตรปิฎกซึ่งต้องเขียนรายงาน เขียนสารนิพนธ์ เขียนวิทยานิพนธ์ หรือเขียนบทความทางพระพุทธศาสนา หนังสือเล่มนี้ ใช้เป็นคู่มือในการย่อความจากพระไตรปิฎก อรรถกถาภาษาไทย และเก็บความจากฎีกาภาษาบาลีเป็นภาษาไทย เป็นคู่มือในการฝึกทำเชิงอรรถอ้างอิงคัมภีร์พระไตรปิฎกอรรถกถาฎีกาปกรณ์วิเสสและสังคหวิเสส ใช้ในรายงาน สารนิพนธ์ และวิทยานิพนธ์ แต่ต้องวิริยะอุตสาหะหน่อยคือต้องอ่านหนังสือเล่มนี้ กำหนดดูเชิงอรรถอ้างอิงมาจากคัมภีร์เล่มไหนแล้วตามไปเปิดคัมภีร์เล่มนั้นๆ ดูเทียบเคียงกับข้อความที่เขียนสรุปมา แบบสรุปจากพระไตรปิฎกผสมกับอรรถกถาและฎีกาบ้าง แบบแปลถอดความบ้าง แบบแปลบทต่อบทบ้าง ศึกษาวิธีค้นคว้าที่แนะนำไว้แล้ว ฝึกฝนทดลองทำด้วยตนเองบ่อยๆ ก็จะมี ความชำนาญในไม่ช้า

อักษรไทยและเครื่องหมายที่ใช้เขียนภาษาบาลี

หนังสือเล่มนี้ใช้ภาษาบาลีมากผู้ไม่มีพื้นทางภาษาบาลี ต้องฝึกอ่านภาษาบาลีที่เขียนด้วยอักษรไทยอักษรไทยที่ใช้เขียนภาษาบาลีมี ๔๑ ตัว แบ่งเป็นสระ ๘ ตัว คือ

อ   อา   อิ   อี   อุ   อู   เอ   โอ
เป็นพยัญชนะ ๓๓ ตัว คือ

ก	ข	ค	ฌ	ง				
จ	ฉ	ช	ฌ	ญ				
ฎ	ฏ	ท	ฒ	ณ				
ต	ถ	ท	ธ	น				
ป	ผ	พ	ภ	ม				
ย	ร	ล	ว	ส	ห	ฬ	อ	

เครื่องหมาย ที่ออกเสียง อะ ไม่ใช่เขียนภาษาบาลีอักษรไทย พยัญชนะทุกตัว ถ้าไม่มีสระตัวอื่นประกอบอยู่ให้อ่านออกเสียง อะ เช่น ก ข ค ฌ ง อ่านออกเสียงว่า กะ ขะ คะ ฌะ งะ

สระ อ อยู่หน้าคำอื่นก็อ่านออกเสียง อะ เช่น อกาสิ อ่านว่า “อะ กา สิ” สระตัวอื่นๆ ก็เหมือนกัน เช่น อากาโร อ่านว่า อา-กา-โร, อิมานิ อ่านว่า อิ-มา-นิ, อิติโส อ่านว่า อี-ติ-โส, อุเปโต อ่านว่า อุ-เป-โต, อุมิ อ่านว่า อู-มิ, เอกาสี อ่านว่า เอ-กา-สี, โอวาโท อ่านว่า โอ-วา-โท

พยัญชนะ คือ อ (อัง) เรียกว่า นิคคหิต ปรากฏอยู่บนพยัญชนะตัวใดให้อ่านออกเสียงเท่ากับมีสระ อะ สะกดด้วย ง เช่น

(๑๐)

มย อ่านว่า มะยั้ง (ยะ - งอ - ยั้ง)

อหิ อ่านว่า อะหัง (หะ - งอ - หัง)

วรि อ่านว่า ะรัง (ระ - งอ - รัง)

ถ้า อัม ปรากฏอยู่บนสระตัวใดให้อ่านออกเสียงเท่ากับมีสระตัวนั้นสะกดด้วย ง เช่น

กาตุ์ อ่านว่า กาดุง (ตุ - งอ - ตุง)

อิมสมิ์ อ่านว่า อิมส์หมิง (หมี - งอ - หมิง)

พยัญชนะ ๑๐ ตัว คือ ข ฃ, ฉ ฌ, จ ฎ, ฏ ฐ, ฑ ฒ, ฒ ฌ, จ ฎ, ฏ ฐ, ฑ ฒ ไม่ใช่เป็นตัวสะกดในภาษาบาลี มีแต่ในคำบาลีที่นำมาใช้ในภาษาไทยบางคำ เช่น อัฐิ มาจาก อฏฐิ วัฒนา มาจาก วัตฒน ตัวสะกดใช้เครื่องหมายคือ . (จุด) ใต้พยัญชนะอ่านออกเสียง เป็นตัวสะกด เช่น

พุทุโธ อ่านว่า พุดโธ (พุ - ทอ - พุด)

ธมโม อ่านว่า ธัมโม (ธะ - มอ - ทำ)

สงโฆ อ่านว่า ส้งโฆ (สะ - งอ - ส้ง) (ในเล่มนี้ใช้ ส้ม)

อุปปชชติ อ่านว่า อุบ ปัด ชะ ตี (อุ - บอ - อุบ)

พยัญชนะที่ไม่มีเครื่องหมายสะกด . อยู่ใต้ และไม่มีสระตัวอื่นอยู่ด้วยให้อ่านเท่ากับประกอบด้วยสระ อะ เช่น

อสมสโม อ่านว่า อะ สะ มะ สะ โม

สุคติ อ่านว่า สุ คะ ตี

อุปปชชติ อ่านว่า อุ ปะ ปัด ชะ ตี

ฝึกอ่านคำบาลีที่เขียนด้วยอักษรไทย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส

อ่านว่า นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทฺธัสสะ

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา, พุทฺธํ ภควนฺตํ อภิภาเทมิ

อ่านว่า อะระหัง สัมมาสัมพุทฺโธ ภะควา, พุทฺธัง ภะคะวันตัง อะภิภาเทมิ

สุวากขาโต ภควตา ธมฺโม, ธมฺมํ นมสฺสามิ

อ่านว่า สุวากขาโต ภะคะวะตา ธัมโม, ธัมมัง นะมัสสามิ

สุปฏิปนฺโน ภควโต สวากฺขโณ, สํขํ นมามิ

อ่านว่า สุปะฏิปนฺโน ภะคะวะโต สวะกะสังโณ, สังขัง นะมามิ

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ อ่านว่า พุทฺธัง สะระณัง คัจฉามิ

ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ อ่านว่า ธัมมัง สะระณัง คัจฉามิ

สํขํ สรณํ คจฺฉามิ อ่านว่า สังขัง สะระณัง คัจฉามิ

ปาณาติปาตา เวรมณีสิกขาปทํ สมาทियามิ

อ่านว่า ปาณาติปาตา เวระมะณีสิกขาปะทัง สะมาทियามิ

อทินนาทานา เวรมณีสิกขาปทํ สมาทियามิ

อ่านว่า อะทินนาทานา เวระมะณีสิกขาปะทัง สะมาทियามิ

กาเมสุมิจฺฉาจารา เวรมณีสิกขาปทํ สมาทियามิ

อ่านว่า กาเมสุมิจฉาจารา เวระมะณีสิกขาปะทัง สะมาทियามิ

มฺุสาวาทา เวรมณีสิกขาปทํ สมาทियามิ

อ่านว่า มุสาวาทา เวระมะณีสิกขาปะทัง สะมาทियามิ

(๑๒)

สุราเมรยชมพูมาทภูฐานา เวมณีสิกขาปํ สสมาทียามิ

อ่านว่า สุราเมระยะมัชชะปะมาทภูฐานา เวะมะณีสิกขาปะทัง
สะสมาทียามิ

อิทํ เม ฅาตํนํ โหตุ สุชิตา โหนตุ ฅาตโย

อ่านว่า อิทัง เม ฅาตํนัง โหตุ สุชิตา โหนตุ ฅาตโย

อักษรย่อบอกที่มาแห่งคัมภีร์

คัมภีร์ที่อ้างอิงทั้งภาษาบาลีและภาษาไทยอ้างอิงับมหาจุฬาฯ คัมภีร์
ธมมปทภูจกถา อ้างอิงับมหมากุฎา และฉบับมหาจุฬาฯอรรถกถาภาษาไทย
อ้างอิงับพระไตรปิฎกและอรรถกถาแปลฉบับมหมากุฎา วิสุทธิมรรคแปลอ้างอิง
คัมภีร์วิสุทธิมรรคฉบับพิมพ์งาน ๑๐๐ ปี สมเด็จพระพุฒาจารย์ ๒๕๔๖ วิสุทธิ
มัคคมหาฎีกาแปล อ้างอิงับของอาจารย์สิริ เพ็ชรไชย ๒๕๔๕ อักษรย่อใช้ตามที่
บัณฑิตวิทยาลัยและสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาฯ-ลงกรณราช
วิทยาลัยกำหนดใช้อ้างอิง เรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

วิ.มท. (บาลี)	= วินยปิฎก มหาวิภังคปาลี (ภาษาบาลี)
วิ.มท. (ไทย)	= วินยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
วิ.ม. (บาลี)	= วินยปิฎก มหาวคคปาลี (ภาษาบาลี)
วิ.ม. (ไทย)	= วินยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)
วิ.จ. (บาลี)	= วินยปิฎก จุฬวคคปาลี (ภาษาบาลี)
วิ.จ. (ไทย)	= วินยปิฎก จุฬวรรค (ภาษาไทย)
ที.สี. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรคปาลี (ภาษาบาลี)
ที.สี. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
ที.ม. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคคปาลี (ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวคคปาลี (ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)

ม.มู. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกายมุลปณาสกปาติ (ภาษาบาลี)
ม.มู. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มุลปณาสก (ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกายมัชฌิมปณาสกปาติ(ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณาสก (ภาษาไทย)
ม.อุ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณาสกปาติ (ภาษาบาลี)
ม.อุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณาสก (ภาษาไทย)
ส.ส. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก สังกยุตตนิกาย สคาถวคคปาติ (ภาษาบาลี)
ส.ส. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก สังกยุตตนิกาย สคาถวรรค (ภาษาไทย)
ส.นิ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก สังกยุตตนิกาย นิตานวคคปาติ (ภาษาบาลี)
ส.นิ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก สังกยุตตนิกาย นิตานวรรค (ภาษาไทย)
ส.ข. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก สังกยุตตนิกาย ขนธวาวคคปาติ (ภาษาบาลี)
ส.ข. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก สังกยุตตนิกาย ขันธวาวรรค (ภาษาไทย)
ส.สหา. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก สังกยุตตนิกาย สหายตวนวคคปาติ (ภาษาบาลี)
ส.สหา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก สังกยุตตนิกาย สหายตวนวรรค (ภาษาไทย)
ส.ม. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก สังกยุตตนิกาย มหาวารวคคปาติ (ภาษาบาลี)
ส.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก สังกยุตตนิกาย มหาวารวรรค (ภาษาไทย)
อง.เอกก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก องคฺตุตตนิกาย เอกกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.เอกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก องคฺตุตตนิกาย เอกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ติก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก องคฺตุตตนิกาย ติกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.ติก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก องคฺตุตตนิกาย ติกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก องคฺตุตตนิกาย จตุกกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.จตุกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก องคฺตุตตนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ปฬจก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก องคฺตุตตนิกาย ปฬจกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.ปฬจก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก องคฺตุตตนิกาย ปฬจกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ฉกก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก องคฺตุตตนิกาย ฉกกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.ฉกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก องคฺตุตตนิกาย ฉกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.สตตก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก องคฺตุตตนิกาย สตตกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.สตตก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก องคฺตุตตนิกาย สตตกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.อฏฺฐก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก องคฺตุตตนิกาย อฏฺฐกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.อฏฺฐก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก องคฺตุตตนิกาย อฏฺฐกนิบาต (ภาษาไทย)

(๑๔)

อง.นวก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
อง.นวก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ทสก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
อง.ทสก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.ขุ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐปาฬิ (ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ (ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธมมปทปาฬิ (ภาษาบาลี)
ขุ.ธ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธัมมบท (ภาษาไทย)
ขุ.อุ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทานปาฬิ (ภาษาบาลี)
ขุ.อุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน (ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
ขุ.สุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต (ภาษาไทย)
ขุ.เถร. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถาปาฬิ (ภาษาบาลี)
ขุ.เถร. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา (ภาษาไทย)
ขุ.ชา. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตกปาฬิ (ภาษาบาลี)
ขุ.ชา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาตก (ภาษาไทย)
ขุ.ม. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศปาฬิ (ภาษาบาลี)
ขุ.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ (ภาษาไทย)
ขุ.จู. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทศปาฬิ (ภาษาบาลี)
ขุ.จู. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทศ (ภาษาไทย)
ขุ.ป. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามคคปาฬิ (ภาษาบาลี)
ขุ.ป. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค (ภาษาไทย)
ขุ.พุทธ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวัสปาฬิ (ภาษาบาลี)
ขุ.พุทธ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ (ภาษาไทย)
อภิ.วิ. (บาลี)	= อภิธมมปิฎก วิงคปาฬิ (ภาษาบาลี)
อภิ.วิ. (ไทย)	= อภิธมมปิฎก วิงค์ (ภาษาไทย)
วิ.มหา.อ. (บาลี)	= วินยปิฎก สมณฑปาสาทิกา มหาวิงคคอกุฎกถา (ภาษาบาลี)
วิ.ม.อ. (บาลี)	= วินยปิฎก สมณฑปาสาทิกา มหาวคคอกุฎกถา (ภาษาบาลี)
วิ.จู.อ. (บาลี)	= วินยปิฎก สมณฑปาสาทิกา จุฬวคคอกุฎกถา (ภาษาบาลี)
ที.สี.อ. (บาลี)	= ทีฆนิกาย สุมงคควิลาสินี สีลกชนธวคคอกุฎกถา (ภาษาบาลี)
ที.ม.อ. (บาลี)	= ทีฆนิกาย สุมงคควิลาสินี มหาวคคอกุฎกถา (ภาษาบาลี)

ที.ปา.อ. (บาลี)	= ทีฆนิกาย สุมงคลวิลาสินี ปาฐิกาวคคอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
ม.ม.อ. (บาลี)	= มัชฌิมนิกาย ปปถจสุทนี มูลปณณาสกอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
ม.ม.อ. (บาลี)	= มัชฌิมนิกาย ปปถจสุทนี มัชฌิมปณณาสกอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
ม.อุ.อ. (บาลี)	= มัชฌิมนิกาย ปปถจสุทนี อุปริปณณาสกอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
ส.ส.อ. (บาลี)	= สยัตตนิคาย สารตถปปกาสินี สคาถาคคอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
ส.นิ.อ. (บาลี)	= สยัตตนิคาย สารตถปปกาสินี นิตานวคคอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
ส.ข.อ. (บาลี)	= สยัตตนิคาย สารตถปปกาสินี ขนธวคคอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
ส.สพา.อ. (บาลี)	= สยัตตนิคาย สารตถปปกาสินี สพายตทวคคอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
อง.เอกก.อ. (บาลี)	= องคุดตตรนิกาย มโนรธปุรณี เอกกนิปาตอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
อง.ทุก.อ. (บาลี)	= องคุดตตรนิกาย มโนรธปุรณี ทุกนิปาตอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.อ. (บาลี)	= องคุดตตรนิกาย มโนรธปุรณี จตุกกนิปาตอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
อง.อ.อ. (บาลี)	= องคุดตตรนิกาย มโนรธปุรณี อ.อ.นิปาตอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย ปรมตลไซติกา ขุททกปาฐอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.ธ.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย ธมมปทกุฏกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.อุ.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย ปรมตลทีปนี อุทานอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.อิติ.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย ปรมตลทีปนี อิติวุตตกอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.สุ.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย ปรมตลไซติกา สุตตนิปาตอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.วิ.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย ปรมตลทีปนี วิมานวตถอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.เถร.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย ปรมตลทีปนี เถรคาถาอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.ชา.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย ชาตอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.ม.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย สทธรรมปชไซติกา มหานิทเทศอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.ป.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย สทธรรมปปกาสินี ปฏิสมภิทามคคอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.อป.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย วิสุทธชนวิลาสินี อปทานอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.พุทธ.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย มจรตถวิลาสินี พุทธวสอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
ขุ.จรียา.อ. (บาลี)	= ขุททกนิกาย ปรมตลทีปนี จรียาปิฎกอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
อภิ.วิ.อ. (บาลี)	= อภิธมมปิฎก สมโมหวิโนทนี วิภงคอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ. (บาลี)	= วิสุทฺธิมคคปกรณ (ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ. (ไทย)	= คัมภีร์วิสุทฺธิมรรค (ภาษาไทย)
เนตติ.อ. (บาลี)	= เนตติปกรณอกุฏกถา (ภาษาบาลี)
เนตติ.อ. (ไทย)	= เนตติปกรณอรรถกถา (ภาษาไทย)
สารตถ.ฎีกา (บาลี)	= สารตถทีปนี วินยปิฎกฎีกา (ภาษาบาลี)

(๑๖)

วิมตติ.ฎีกา (บาลี)	= วิมตติวินทนี วินยปิฎกฎีกา (ภาษาบาลี)
วิ.ฎีกา (บาลี)	= วินยวินิจฉยฎีกา (ภาษาบาลี)
วินย.ฎีกา (บาลี)	= วินยาลงการฎีกา (ภาษาบาลี)
ที.สี.ฎีกา (บาลี)	= ทีฆนิกาย สีนตถปปกาสินี สীগุชชวคคฎีกา (ภาษาบาลี)
ที.สี.อภิณวฎีกา (บาลี)=	ทีฆนิกาย สীগุชชวคคอภิณวฎีกา (ภาษาบาลี)
ที.ม.ฎีกา (บาลี)	= ทีฆนิกาย สีนตถปปกาสินี มหาวคคฎีกา (ภาษาบาลี)
ม.อุ.ฎีกา (บาลี)	= มชฌิมนิกาย สีนตถปปกาสินี อุปริปณณาสนฎีกา (ภาษาบาลี)
ส.ส.ฎีกา (บาลี)	= สยุตตนิกาย สีนตถปปกาสินี สคาถวคคฎีกา (ภาษาบาลี)
ส.สพ.ฎีกา (บาลี)	= สยุตตนิกาย สีนตถปปกาสินี สพายตวนคคฎีกา (ภาษาบาลี)
อง.เอกก.ฎีกา (บาลี)	= องคุดตตนิกาย นีสตถปปกาสินี เอกกนิปาตฎีกา ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ.ฎีกา (บาลี)	= วิสุทฺธิมคคมหาฎีกา (ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ.ฎีกา (ไทย)	= วิสุทฺธิมรรคมหาฎีกา (ภาษาไทย)
ชินา.ฎีกา (บาลี)	= ชินาลงการฎีกา (ภาษาบาลี)
ชินา.ฎีกา (ไทย)	= ชินาลังการฎีกา (ภาษาไทย)

อักษรย่อและคำเต็มบอกชื่อคัมภีร์

พระไตรปิฎกภาษาบาลีภาษาไทย บอกเล่ม ข้อ หน้า เช่น

วิ.มหา. (บาลี) ๑/๑๒-๑๔/๕-๗, วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๒-๑๔/๖-๘
หมายถึง วินยปิฎก มหาวิภังคปาติ เล่ม ๑ ข้อ ๑๒-๑๔ หน้า ๕-๗ ฉบับมหาจุฬา
เตปิฎกั ๒๕๐๐ และวินยปิฎก มหาวิภังค์ เล่ม ๑ ข้อ ๑๒-๑๔ หน้า ๖-๘
ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

ขุ.พุทธ. (บาลี) ๓๓/๖๗/๔๔๕, ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๖๗/๕๖๕ หมายถึง
สุตตนต์ปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวีสปาติ เล่ม ๓๓ ข้อ ๖๗ หน้า ๔๔๕ ฉบับ
มหาจุฬาเตปิฎกั ๒๕๐๐ และสุตตนต์ปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่ม ๓๓
ข้อ ๖๗ หน้า ๕๖๕ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๑๐๒๑/๕๑๔, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๑๐๒๑/๖๖๙
 หมายถึง อภิธรรมปิฎก วิภังคปาติ เล่ม ๓๕ ข้อ ๑๐๒๑ หน้า ๕๑๔ ฉบับ
 มหาคุหาเตปิฎก ๒๕๐๐ และอภิธรรมปิฎก วิภังค์ เล่ม ๓๕ ข้อ ๑๐๒๑ หน้า
 ๖๖๙ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

อรรถกถาภาษาบาลี ที่มีลำดับเล่ม บอกเล่ม หน้า ที่ไม่มีลำดับเล่ม บอกหน้า เช่น

วิ.มหา.อ. (บาลี) ๑/๓๙ สมณฑปาสาทิกา วินยปิฎก มหาวิภังคอรรถกถา
 ภาษาบาลี เล่ม ๑ หน้า ๓๙ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๔

ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๑๐-๒๑๑ หมายถึง สุมังคลวิลาสินี ที่ขนิณิกาย
 ปาฎีกาวคคอรรถกถา ภาษาบาลี เล่ม ๓ หน้า ๒๑๐-๒๑๑ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๒๕๔๙

ส.สพ.อ. (บาลี) ๓/๙๘ หมายถึง สารตถุปปกาสินี สยัตตนิคาย สพายน-
 วคคอรรถกถา ภาษาบาลี เล่ม ๓ หน้า ๙๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๓

ขุ.ม.อ. (บาลี) ๗๗ หมายถึง สหุทธมมปปชโชติกา ขุพุทธนิคาย มหานิทเทส-
 อรรถกถา ภาษาบาลี หน้า ๗๗ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๔

อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๒/๔๙๓-๔๙๔ หมายถึง สมโหมทวิโนทนี อภิธรรมปิฎก
 วิภังคอรรถกถา ภาษาบาลี เล่ม ๒ หน้า ๔๙๓-๔๙๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๒๕๓๓

อรรถกถาภาษาไทย พึงดูรายละเอียดอักษรย่อและคำเติมในหน้า ๒๖๔-๒๖๗
 มีบอกเล่ม-หน้า มีบอกเล่ม-ภาค-หน้า และบอกเล่ม-ภาค-ตอน-หน้า เช่น

วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑/๗๙ หมายถึง วินัยปิฎก มหาวิภังค์(อรรถกถา)
 เล่ม ๑ ภาค ๑ หน้า ๗๙ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๒๕

(๑๘)

ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓/๑/๒๐๔ หมายถึง สุตตันตปิฎก ขุททกนิกายเถรคาถา (อรรถกถา) เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑ หน้า ๗๙ ฉบับมหาวิทยาลัย ๒๕๒๕
อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒/๗๔๑ หมายถึง อภิธรรมปิฎก วิกังค์(อรรถกถา) เล่ม ๒ ภาค ๒ หน้า ๗๔๑ ฉบับมหาวิทยาลัย ๒๕๒๕

ฎีกาภาษาบาลีที่มีลำดับเล่ม บอกล่ม หน้า ที่ไม่มีลำดับเล่ม บอกรุ่น เช่น

สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๓๒ หมายถึง สารตถที่ปณี วินยปิฎกฎีกา ภาษาบาลี เล่ม ๑ หน้า ๒๓๒ ฉบับมหาจุฬารัฐีกา

ที.ม.ฎีกา (บาลี) ๒/๔๑๓ หมายถึง ลินตถปปกาสินี ทีฆนิกาย มหาวคคฎีกา เล่ม ๒ หน้า ๔๑๓ ฉบับมหาจุฬารัฐีกา

ชินา.ฎีกา (บาลี) ๑๑๗-๑๑๘ หมายถึง ชินาลงการฎีกา ภาษาบาลี หน้า ๑๑๗-๑๑๘ ฉบับมหาจุฬารัฐีกา

ปกรณวิเสสที่ใช้อ้างอิงในหนังสือเล่มนี้ คือ คัมภีร์วิสุทธรค ภาษาบาลี ใช้ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฉบับภาษาไทยใช้คัมภีร์วิสุทธรค ฉบับพิมพ์ในงาน ๑๐๐ ปี สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อ.จ. อาสภมหาเถร) กรุงเทพมหานคร : บริษัท ประยวงค์พริ้นติ้ง จำกัด ๒๕๔๖

เนตติปกรณ์อุฎกถา ภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ เนตติอรรถกถา ภาษาไทย ใช้ฉบับแปลโดยพระคันธสาราภังค์ นครปฐม : หจก. ซีไอไอเซ็นเตอร์ จำกัด ๒๕๕๑

ฎีกาภาษาไทยที่อ้างอิงในหนังสือเล่มนี้มี ๒ คัมภีร์ คือ

สารัตถที่ปณี ฎีกาพระวินัย, พระสารีบุตรมหาเถระ ชาวศรีลังกา รจนา,
สิริ เพ็ชรไชย แปล, กรุงเทพมหานคร : หจก. ทิพย์วิสุทธิ ๒๕๔๒

ปรมัตถมัถุสา วิสุทธิมัทคคมหาฎีกา, พระธัมมปาลมหาเถระรจนา,
สิริ เพ็ชรไชย แปล, กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาเพรส แอนด์ กราฟฟิค จำกัด
๒๕๔๕

อักษรย่ออรรถกถาภาษาไทยฉบับ CD-ROM

คำย่อ	คำที่ปรากฏใน CD-ROM
ขุ.ข.อ. (ไทย) ๑/๑	= พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกายขุททกปาฐะ เล่ม ๑ ภาค ๑
ขุ.จริยา.อ. (ไทย) ๙/๓	= พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย จริยาปิฎก เล่ม ๙ ภาค ๓
ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๑	= พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๑
ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๒	= พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๒
ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๕	= พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๕
ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๖	= พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๓ ภาค ๖
ขุ.ชา.อ. (ไทย) ๔/๒	= พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม ๔ ภาค ๒
ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓/๑	= พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๑
ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓/๒	= พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๒
ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓/๓	= พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๓
ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓/๔	= พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เถรคาถา เล่ม ๒ ภาค ๓ ตอน ๔
ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑	= พระธัมมปัทฏฐกถาแปล ภาค ๑
ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๒	= พระธัมมปัทฏฐกถาแปล ภาค ๒
ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๓	= พระธัมมปัทฏฐกถาแปล ภาค ๓
ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๔	= พระธัมมปัทฏฐกถาแปล ภาค ๔
ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๖	= พระธัมมปัทฏฐกถาแปล ภาค ๖
ขุ.ป.อ. (ไทย) ๗/๑	= พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ปฏีสัมภิตามรรค เล่ม ๗ ภาค ๑
ขุ.พุทธ.อ. (ไทย) ๙/๒	= พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่ม ๙ ภาค ๒
ขุ.ม.อ. (ไทย) ๕/๑	= พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ เล่ม ๕ ภาค ๑
ขุ.ม.อ. (ไทย) ๕/๒	= พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ เล่ม ๕ ภาค ๒

(๒๐)

- ขุ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๑ = พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ เล่ม ๒
ภาค ๑ขุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๕ = พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต เล่ม ๑
ภาค ๕ขุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๖ = พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต เล่ม ๑
ภาค ๖ขุ.อป.อ. (ไทย) ๘/๑ = พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน เล่ม ๘
ภาค ๑ขุ.อป.อ. (ไทย) ๘/๒ = พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน เล่ม ๘ ภาค ๒
ขุ.อิติ.อ. (ไทย) ๑/๔ = พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ เล่ม ๑ ภาค ๒
ขุ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓ = พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อุทาน เล่ม ๑ ภาค ๓
ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๑ = พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม ๓ ภาค ๑
ที.ปา.อ. (ไทย) ๓/๒ = พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค เล่ม ๓ ภาค ๒
ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑ = พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม ๒ ภาค ๑
ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๒ = พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม ๒ ภาค ๒
ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๑ = พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เล่ม ๑ ภาค ๑
ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๒ = พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒
ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๑ = พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๑
ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๒ = พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒
ม.มุ.อ. (ไทย) ๑/๑ = พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เล่ม ๑ ภาค ๑
ม.มุ.อ. (ไทย) ๑/๒ = พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ เล่ม ๑ ภาค ๒
ม.อุ.อ. (ไทย) ๓/๑ = พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปรปัณณาสก์ เล่ม ๓ ภาค ๑
วิ.ม.อ. (ไทย) ๔/๑ = พระวินัยปิฎก มหาวรรค เล่ม ๔ ภาค ๑
วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑ = พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เล่ม ๑ ภาค ๑
วิ.จู.อ. (ไทย) ๗/๒ = พระวินัยปิฎก จุลวรรค เล่ม ๗ ภาค ๒
สั.ข.อ. (ไทย) ๓ = พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ขันธวรรค เล่ม ๓
สั.นิ.อ. (ไทย) ๒ = พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค เล่ม ๒
สั.ส.อ. (ไทย) ๑/๑ = พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๑
สั.ส.อ. (ไทย) ๑/๒ = พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม ๑ ภาค ๒
สั.สหา.อ. (ไทย) ๔/๑ = พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่ม ๔ ภาค ๑
สั.สหา.อ. (ไทย) ๔/๒ = พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค เล่ม ๔ ภาค ๒
อง.จตุกก.อ. (ไทย) ๒ = พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต เล่ม ๒
อง. อฏฐก.อ. (ไทย) ๔ = พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต เล่ม ๔
อง. เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑ = พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๑
อง.เอกก-ทุก.อ. (ไทย) ๑/๒ = พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาตทุกกนิบาต เล่ม ๑ ภาค ๒
อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๒/๒ = อภิธรรมปิฎก วิภังค์ เล่ม ๒ ภาค ๒

พุทธกิจจที่ปีกาคาถา

โพธิสโต มหาวิโร	สพพสตุตตามุตโตโม
ทีปงกราทโย พุทธะ	ปสสิตวา โพธิมานโส
สตุเต ทุกขา ปโมเจตุ	สมโพธิปณิธี อกา
ปูเรตวา ปารมี สพพา	ปตโต สมโพธิมุตตม
ตโต หิ โคตโม พุทธ	สตุเต ทุกขา ปโมจยิ
ธมมจกุกปวัตตณ	อาที ยาว อูปาทिय
สุภททปริพพาชก-	นยา ต อภิปุริย
สพพสมพุทธกิจจ ย	อาหุ โปราณปณติตา
“ปุพพณห ปินชปาตจ	สายณห ธมมเทสน
ปโทเส ภิกขุโอวาทำ	อชตมรตเต เทวปหน
ปจจุเสว คเต กाल	ภพพาทภพเพ วิโลกน
เอเต ปจวิเช กิจเจ	วิโสเชติ มุณีปุงคโว”
กตวาน พุทธกิจจ โส	พุทธ โลกอนาลโย
นิพพานมเหว นิพพาน-	ธาตุยา ปรินิพพุโต
พหุสสุตา มหาเถรา	สทฐมมฐิติกามกา
ปชาหิตปรเตตา จ	สพพโลกตถเปกขกา
พุทธศาสนมานสุ	อชชตตนา ปรมปรา
โลก ทำนิ ปภาเสติ	สมมาสมพุทธศาสนนติ.

ผศ.รังษี สุทนต์ ประพันธ์

คาถาแสดงพุทธกิจแปล

พระโพธิสัตว์ ผู้มีความเพียรมาก ทรงเป็นผู้สูงสุดกว่าสรรพสัตว์ ได้พบพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เช่นพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าทีปังกรแล้ว น้อมพระทัยไปในพระโพธิญาณ ได้ตั้งความปรารถนาขอตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เพื่อช่วยเหลือหมู่สัตว์ให้พ้นจากทุกข์ ได้ทรงบำเพ็ญบารมี ครบถ้วนบริบูรณ์แล้ว จึงได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลังจากได้ตรัสรู้แล้ว พระพุทธเจ้าโคดม ก็ได้ทรงช่วยปลดเปลื้องให้หมู่สัตว์พ้นจากทุกข์ ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ เริ่มตั้งแต่ทรงประกาศพระอัมมจักกัปปวัตตนสูตร จนถึงทรงโปรดสุภาทปริพาชก

พระโบราณบัณฑิตได้สรุปพุทธกิจแล้วประพันธ์เป็นคาถาความว่า

“เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาต เวลาเย็นทรงแสดงธรรม เวลาค่ำประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ เวลาเที่ยงคืนตอบปัญหาเทวดา เวลาใกล้รุ่ง ทรงพิจารณาหาบุคคลที่สามารถบรรลุธรรมได้และที่ยังไม่สามารถบรรลุธรรม พระพุทธเจ้าผู้เป็นพระมุณีประเสริฐทรงบำเพ็ญกิจ ๕ นี้ ครบถ้วนบริบูรณ์”

พระพุทธองค์ครั้งทรงบำเพ็ญพุทธกิจ แล้วก็มีได้ทรงห่วงใยในโลกเสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ พระแท่นปรินิพพาน

พระมหาสาวกทั้งหลาย ผู้ทรงความรู้ ปรารถนาให้พระศาสนาดำรงอยู่ยั่งยืน มุ่งประโยชน์แก่มวลหมู่สัตว์ มุ่งให้ชาวโลกทั้งปวงได้รับประโยชน์ ได้นำพระพุทธศาสนาสืบต่อกันมาจนถึงทุกวันนี้

พระพุทธศาสนา เป็นดวงประทีปส่องโลกให้สว่างไสวอยู่ในบัดนี้.

สารบัญ

	หน้า
คำปรารภ	(๑)
คำนำของผู้เขียน	(๕)
วิธีศึกษาหนังสือ “พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ”	(๘)
อักษรไทยและเครื่องหมายที่ใช้เขียนภาษาบาลี	(๙)
ฝึกอ่านคำบาลีที่เขียนด้วยอักษรไทย	(๑๑)
อักษรย่อบอกที่มาแห่งคัมภีร์	(๑๒)
อักษรย่อและคำเต็มบอกชื่อคัมภีร์	(๑๖)
พุทธกิจที่ปีกาคาถา	(๒๑)
คาถาแสดงพุทธกิจแปล	(๒๒)
บทนำ	
การเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้ามิได้ยากในโลก	๑
บุคคลผู้ปรารถนากระทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้า	๘
หน้าที่ของพระพุทธเจ้า	๑๔
คาถาแสดงพุทธกิจ ๕	๒๓
พุทธกิจ ๕ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก	๒๗
พุทธกิจข้อที่ ๑	๒๗
พุทธกิจข้อที่ ๒	๕๑
พุทธกิจข้อที่ ๓	๑๑๕
พุทธกิจข้อที่ ๔	๑๕๕
พุทธกิจข้อที่ ๕	๑๘๕

(๒๔)

การบำเพ็ญพุทธกิจครั้งสุดท้าย	๒๓๙
บทสรุป	๒๔๘
บรรณานุกรม	๒๕๑
ประวัติผู้เขียน	๒๕๓

พุทธกิจ : กิจที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ

บทนำ

การเกิดขึ้นของพระพุทธเจ้ามีได้ยากในโลก

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแต่ละองค์ กว่าจะบำเพ็ญบารมีบริบูรณ์แล้วเสด็จ
อุบัติมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้นั้น ต้องใช้ระยะเวลาที่ยาวนานมาก พระพุทธเจ้า
โคดมของเราทั้งหลาย ทรงเป็นพระพุทธเจ้าประเภทปัญญาธิกะ ทรงบำเพ็ญบารมี
เป็นเวลา ๔ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัป^๑ เป็นเวลานานมาก เพราะ ๑ อสงไขย
ยาวนานมาก ตามตัวอักษร แปลว่า นับไม่ได้หรือนับไม่ถ้วน เช่น อสงไขยกัป คือ
มหากัปที่ผ่านไป ไม่มีใครกำหนดนับได้ว่าจำนวนเท่านั้นเท่านี้^๒ เป็นระยะเวลา
ที่นานมาก จนไม่สามารถนับได้^๓ พระโบราณจารย์ในยุคต่อมา ท่านกำหนดนับ
ไว้ว่า ๑ อสงไขย นับแบบทั่วไป คือ ๑๐๐ (หนึ่งร้อย) ๑,๐๐๐ (หนึ่งพัน) ๑๐,๐๐๐
(หนึ่งหมื่น) ๑๐๐,๐๐๐ (หนึ่งแสน) ๑,๐๐๐,๐๐๐ (หนึ่งล้าน) ๑๐,๐๐๐,๐๐๐
(หนึ่งโกฏิ) พอถึงโกฏิก็คูณด้วยโกฏิเป็นบโกฏิ (๑๐ ล้าน X ๑๐ ล้าน เป็น ๑๐๐
ล้าน) เมื่อคูณถึงอสงไขย ก็ตั้งเลข ๑ แล้วตามด้วยเลขศูนย์ ๑๔๐ ตัว^๔ แม้จะได้
ตัวเลขออกมาแล้ว ก็รู้สึกว่าจะนับไม่ถ้วนจริง ระยะเวลา ๑ กัปนั้นก็ยาวนานมาก
พระพุทธเจ้าทรงแสดงข้อเปรียบเทียบไว้ว่า กัปหนึ่งนานนักหนา ไม่ใช่เรื่องง่าย
ที่จะนับว่า เท่านั้นปีเท่านั้นปี เปรียบเหมือนภูเขาหินที่ปลูกใหญ่ ยาว ๑ โยชน์
กว้าง ๑ โยชน์ สูง ๑ โยชน์ ไม่มีช่องไม่มีโพรง บุรุษนำผ้าเนื้อละเอียดมาลูบ

^๑ อัง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๑๗๔/๑๐๔, อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๑๗๔/๑๓๕, พุ.สุ.อ.
(บาลี) ๑/๔๔, พุ.อป.อ. (บาลี) ๑/๑๖๖, พุ.จริยา.อ. (บาลี) ๓๘๐.

^๒ ไตรยละเอียดใน อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๑๕๖/๑๖๒, อัง.จตุกก. (ไทย) ๓๒/๑๕๖/
๒๑๖, พุ.เถร. (บาลี) ๒๖/๒๐๒/๓๐๓, พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๒๐๒/๓๖๘.

^๓ พุ.เถร.อ. (บาลี) ๑/๕๐๑, พุ.เถร.อ. (ไทย) ๑/๖๓๗.

^๔ ไตรยละเอียดใน คัมภีร์อภิธานวรรณนา, พิมพ์ครั้งที่ ๑, พระมหาสมปอง มุทิโต,
แปลเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๕๘๗.